

De gales hus

■ PERNILLE NYLEHN *fastlege*

**Dette handler om mitt første møte med helsevesenet – og således et møte med flere mennesker. Jeg var ekstravakt på et psykiatrisk sykehus noen år før jeg begynte å studere. Det var lett å få jobben: Jeg ringte over-
sykepleieren og spurte om de trengte folk. – Ja, kan du begynne i morgen? Lød hennes svar.**

Jeg visste absolutt ingenting om psykiatri eller hva som var ventet av meg, men jeg kjente andre som var ekstravakter og tenkte: «Dette må vel gå bra». (NB: Jeg vil bruke en del politisk ukorrekte ord i denne artikkelen, så som galskap, sinnslidende og åndssvak. På den tiden jeg beskriver var det fremdeles lov å si slikt. Derfor er det noe kunstig å bruke nåtidens eufemismer). Jeg kunne ha sagt mye om systemet, men det var møtet med pasientene som satte spor, og som jeg vil fortelle om¹.

En skjermet verden

Avdelingen jeg ble fast gjest på – Post F – var ikke blant de moderne. Den lå i et eldre murhus, med høyde under taket, i et vakkert og landlig område. Jeg har aldri vent meg til at nyere psykiatriske avdelinger er inne på sykehusområder, selv om jeg ser poenget med at de skal være en likeverdig del av helsetjenesten – og ikke et særrområde som gjemmes vekk på landet. Men når man skal være innlagt over tid, har jeg tro på den gamle asyltankegangen; at man skal være skjermet fra verden og ha tilgang på lys og luft og natur.

Og pasientene på F-posten var der **lenge**. Det var stort sett godt voksne folk, og mange av dem hadde vært innlagt siden ungdommen – i 20, 30, 40 år. De fleste hadde aldri hatt noe normalt voksenliv. Det var ytterst få som fikk besøk, eller en hilsen til jul eller fødselsdager. De hadde nok vært familiens store skam den gangen på 1950–60-tallet da de ble syke. Så ble de innlagt på psykiatrisk avdeling, og ofte

¹ Jeg har skrevet om navnene og endret på historiene deres, så de ikke blir gjenkjent.

glemte. I praksis var det personalet som var familien deres: F-posten var hjemmet deres.

Det var en broget forsamling: en del utbrente schizofrene, noen bipolare, et par på sikringsdom, en som var hjerneskadde etter en trafikkulykke, og en som neppe kan kalles annet enn åndssvak. De hadde blitt plassert, eller feilplassert. Og så ble de der.

Det ble mitt første møte med sinnslidende – et usminket møte. Jeg fikk ganske fort plukket av meg forestillinger som at «de gale har det godt», eller at de gale var misforståtte genier som var ofre for intoleranse og konformitetspress. F-posten var befolket av tragedier. Og av alvorlig syke mennesker.

Kanskje hadde de ikke trengt å bli fullt så syke hvis de hadde blitt møtt annerledes den gangen det begynte å bikke for dem. Selvfølgelig burde de ikke blitt værende på institusjon hele livet. Kanskje hadde de hatt det bedre om de hadde fått nyere antipsykotika (bortsett fra at sådanne ikke fantes på den tida) i stedet for store doser Nozinan og Haldol. Kanskje hadde de faktisk *blitt* syke av å være innlagt i tredivet år. Ingen vet. Men syke var de, enten årsaken var sånn eller slik.

Men det var en forsamling av høyst ulike personligheter som ingen Nozinan kunne ta bort.

Opp- og nedturer

Den første manisk-depressive jeg møtte i mitt liv var **Olav**. Jeg har aldri seinere møtt noen som er så klassisk: Han var i femtiårene, og hadde visstnok debutert seint. Eller kanskje hadde han fungert med sykdommen sin til han kom til et visst punkt. Han var gift, og en av de få på avdelingen som fikk besøk. Olav var temmelig overvektig og røykte som en skorstein (som de fleste på F-posten gjorde; tåka lå lavt i stua). 90 prosent av tida satt han på i en stol, kjederøykte, og gjentok refrenget: «Jeg er ingenting» – sikkert 20 ganger i timen. Noen ganger varierte han med å utbryte: «Jeg kan like godt dø.»

Uansett hva vi sa til ham, fikk vi samme svar. Det var temmelig enerverende, og etter ei kveldsvakt med Olavs «hakk i plata»-utsagn var jeg nesten deprimert sjøl. Men så, fra den ene dagen til den andre, kviknet han til; begynte å snakke om vanlige ting, kle seg pent, vaske seg uten at vi maste. Etter et par

dager kom tversoversløyfa på plass. Da var saken klar: Han var i manisk fase.

Han var utrolig sjarmerende når han var manisk: pratet med alle, flørtet, fortalte vitser, hjalp til i avdelingen. Den store kroppen beveget seg plutselig lett og ledig. Så begynte han å arrangere. Han skulle ha fest for alle vennene sine, satte i gang med å sende invitasjoner, kommanderte kona til å vaske huset, pusse sølvtøyet, bestille mat til femti mann (for *så* mange venner hadde han plutselig). Kona hadde nok vært med på det før – og visste hvordan det ville ende – men hadde ikke hjerte til å stoppe ham. Ikke at han hadde latt seg stoppe...

Etter et par uker hang sløyfa mer og mer på skeiva, øynene fikk et glassaktig uttrykk, og han begynte å se dradd ut. Han sov bare to til tre timer hver natt i disse fasene, og det satte sine spor. Men så, et par dager før den store festen, gikk lufta ut av ballongen: Neste gang jeg kom på jobb satt han i den vante stolen sin, mer nedtrykt enn noen gang, og sa at han «var ingenting». Nå hadde han fått enda en grunn til å være deprimert: Festen måtte avlyses, kona var rasende, cateringfirmaet forlangte at han betalte for maten likevel. Det ble et nytt, sviende nederlag.

Det var hjerteskjærende. Når han var på vei opp fikk vi et glimt av den flotte mannen han sikkert hadde vært. Og selv om vi visste at de oppstemte fasene også var utslag av sykdom, var det vanskelig ikke å bli smittet av entusiasmen hans. Men jeg så konas fortvilelse, både når han var nede og oppe, og lærte min første lekse om hva alvorlig psykisk sykdom gjør med familien. Det var ikke bare Olav som var rammet – kona og barna ble dratt med i den infernalske runddansen.

Sex i stakkato

En annen som berørte meg var **Carl Victor**. Han var relativt ung, kanskje i tredveårene, men hadde vært innlagt siden han var 20. Han var en av de – etter mitt skjønn – åpenbart feilplasserte. Han hadde ikke noen psykiatriske sykdom, men hadde vært i en stygg bilulykke som hadde gjort ham delvis lam, dels spastisk, og ganske mentalt forandret. Han satt i rullestol, og skjønt han hadde en viss funksjon i beina var det svært sjelden noen tok seg bryet med å trene med ham eller

tøye ut musklene. F-posten hadde ikke tradisjon for å prøve å rehabilitere folk. Han var stygt skadet i hodet: den ene delen av ansiktet var trykket inn, øyet gikk sine egne veier, og det var skjedd en feilkobling av noen kanaler – så det som burde kommet ut av nesa kom ut av øyet i stedet. Han var, kort sagt, intet vakert syn. Men han var klar og orientert. Og han kunne snakke, om enn litt stakkato. Problemet var at han bare var interessert i å snakke om én ting: sex. Grisepraten rant ut av ham, og han kom ofte med ganske tvilsomme forslag overfor det kvinnelige personalet.

Jeg hadde tilsvarende gnagsår i ørene etter å ha tilbrakt ei vakt med ham som jeg hadde etter ei vakt med Olav. Jeg innrømmer at jeg hadde lyst til å smøre til ham noen ganger når han ble for frekk og nærgående, men jeg klarer å huske at han *faktisk* var syk, og at tålmodighet var en del av jobbinstruksjonen min.

Carl Victor var plassert på «skjermet avdeling», som i praksis var en avdeling for dem som trengte hjelp til stell og mating. Så der satt han, en evig tenåringsgutt uten filter, sammen med fire tungt medisinerede gubber som alle kunne ha vært faren hans. Kanskje ikke så rart at han fantaserte om jenter? Jeg hørte heller aldri noe om hans familie. De satt vel et sted og knep igjen øynene og håpet han hadde det bra.

Lykkelig gal

Og så var det **Sigurd**: Han var i femtiårene. Innlagt siden han var 20. Visstnok var det noe med ei jente som hadde brutt med ham, så hadde han gått av hengslene, blitt innlagt, og så – blitt der. Antagelig var det mer som feilte ham enn heftig kjærlighetssorg. Trolig en gryende schizofreni som slo ut i full blomst da han kom i en krise. Jeg vet ikke...

Det som var spesielt med Sigurd var at han virket så lite syk. Eller jo, han sa mye rart og hadde sine underlige ideer, men man satt med en vag følelse av at han spilte en rolle; at han i sitt stille sinn lo litt av oss velmenende pleiere. Han vandret stort sett rundt i gangene med et smil, og var alltid grei å ha med å gjøre. Og han var pratsom, så lenge han fikk styre praten, som stort sett besto av hans egne standardfraser. Han kunne sette seg ned ved siden av en pleier, snuse litt ut i lufta og si: «Dæven, som det lukter bensin av deg, frøken Fryd!»

Han kalte alle, kvinner som menn, for frøken Fryd, evt. bare «frøken». En annen gjenganger var: «Så fint smil du har, frøken. Er du fra Brasil?» Oftest pratet han i vei med seg selv: Det gikk på regler og rim og talemåter. Det var ikke psykotisk snakk, men mer tullprat – dog ikke uten intelligens og snert.

Sigurd var kanskje det nærmeste man kan komme myten om «den lykkelige gale».

Jeg kan aldri huske å ha sett ham fortvilet eller urolig. Han gikk bare der og sullet og pratet. Vi diskuterte noen ganger oss imellom om han kanskje virkelig spilte, om han syntes det var så bekvemt å være på asyl og få alt opp i hendene, at han hadde gått inn i rollen som gal. Men som en av hjelpepleierene lakonisk bemerket: «Hvis han har spilt gal i 30 år, da kan han ikke være riktig frisk.»

Det er nok mer sannsynlig at han brukte praten og frasene til å holde avstand. Han pratet i vei og fikk oss til å le, men ingen kom forbi ordflommen. Ingen visste hva som var der inne, og han vocket hemmelighetene sine godt. Jeg lurte fremdeles på hva som egentlig bodde i Sigurd.

Med sløyfa på skeive

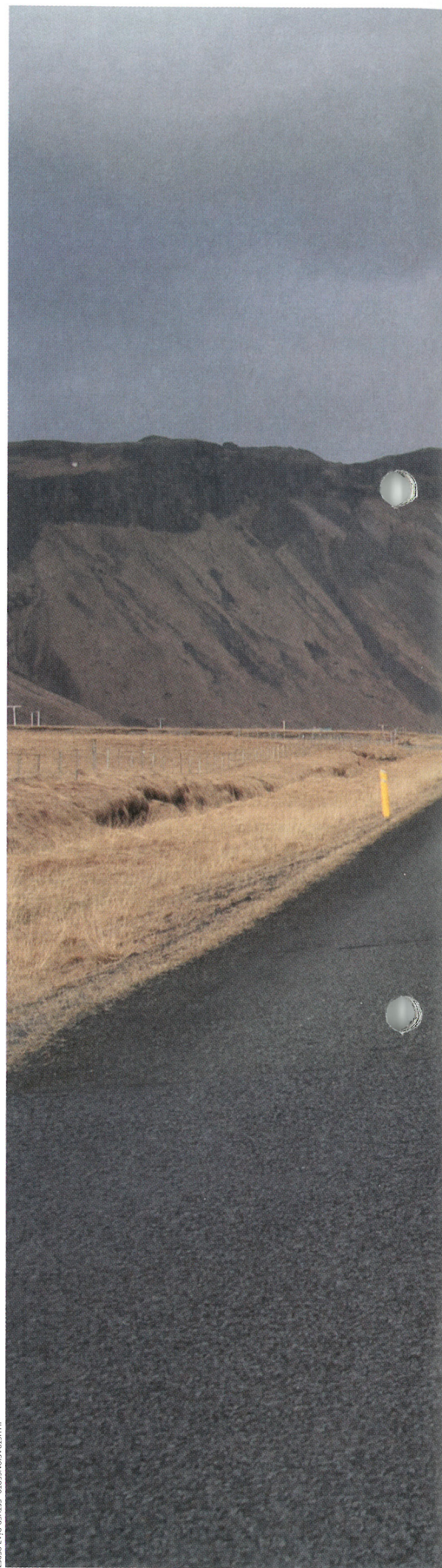
Hva var det de gjorde med meg, disse forhuttede menneskene, som var definert vekk fra den virkeligheten vi andre lever i – og som trolig aldri ville komme ut av det lille nøtteskallet av en verden som F-posten utgjorde?

De lærte meg at psykiatriske pasienter – uansett hvor syke de er – bare er folk. Det er jo banalt nok, men ingen selvfølge: Forestillingen om at psykiatriske pasienter er noe vesensforskjellig fra oss andre, lever i beste velgående, uansett hvor mye vi prater om åpenhet og toleranse. Hvis en drapsmann viser seg å ha hatt noe med psykiatrien å gjøre, tenker vi: «Det forklarer saken». Men de fleste drapsmenn er ikke sinnslidende. Og de færreste sinnslidende er drapsmenn.

Jeg lærte at det er mye som ikke kan kureres, noen ganger knapt nok lindres, men at alle trenger trøst og respekt. Også det er en banal sannhet, men noe man kanskje ikke forstår fullt ut før man har fått virkeligheten smurt inn i fjeset.

Og jeg fikk en egen plass i hjertet for de skakke og skeive, de vrang og de rare, som av ulike grunner ikke passer inn i rammene; de som aldri fikk en ganske alminnelig skjebne. Ingenting galt sagt om vanlige mennesker med rene klær og pensjonsforsikring, men jeg liker best de som har sløyfa på skeive.

pernille.nylehn@kleppnett.no

ILLUSTRASJONSDIET ESTHER DIAZ PEREZ

